

Ivana Žužul

ILUZIJE KNJIŽEVNOPOVIJESNE HI-STORIJE

dr. sc. Ivana Žužul, *Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU, Zagreb, izvorni znanstveni članak*

UDK 821.163.42-05 Ježić, S.
82.0
82(091)

Rad teži demistifikaciji i denaturalizaciji ideje o nepristranoj književnopovijesnoj sistematizaciji problematizirajući je kao jednu od temeljnih fikcija na kojoj se zasnivaju kako velika priča nacionalnog identiteta, tako i velika priča homogene i kontinuirane nacionalne književnosti. Zbog toga se Ježićev model povijesti književnosti ideala raščlanjuje iz novohistoričke perspektive koja razotkriva nemogućnost postizanja ideala objektivnosti u historiografskom žanru. U radu se ističe činjenica da nema nevinog čitanja i da se iza svake interpretacije kriju interesni taktički ciljevi opisivanja polja (Certeau). Povijesti književnosti su, s jedne strane, svojim fikcionalnim narativnim strategijama srodne umjetničkim tekstovima, a s druge, baš kao i ostale diskurzivne prakse, zauzimaju određeno mjesto u polju kulturalnih vrijednosti. Analiza pokazuje da je to slučaj i s Ježićevom Hrvatskom književnošću: njezina je tema, između ostalog, oblikovana društveno prihvatljivim vrijednostima, a "objektivistički" historiografski prikaz nužno otklizava u subjektivističku fikcionalizaciju.

Ključne riječi: *književna povijest; novi historizam/poetika kulture; poetika politike; povijesnost tekstova; tekstualnost povijesti; narativni i fikcionalni elementi; vrijednosti, predrasude i ideološki imperativi povjesničara*

1. Uvod

Nijedan model povijesti književnosti ne posjeduje pravo na zbilju i njezino objektivno prikazivanje jer funkcionira kao izdvojen i u konačnici pristran sustav pravila ili diskurs koji u okviru društvene, političke i kulturalne zbilje stvara vlastiti vrijednosni poredak. Ishodeći iz definiranih parametara diskurs propisuje što je stvarnost, što bi bilo njezino "objektivno" opisivanje, a što fikcionaliziranje. Ove i druge slične teze novog historizma¹ tekstu povijesti književnosti ne daju prioritet nad drugim tekstovima,

¹ Novi historizam je kritičko-teorijska praksa koja se pojavila u kasnim 70-ima i ranim 80-ima 20. st. u SAD-u kao svojevrsna reakcija na klasični historizam. Disciplina je pobudila akademski interes pa je postala

poput romana, eseja ili pak sudskih naloga i spisa, jer svi oni imaju jednaku ulogu u oblikovanju, odražavanju i očuvanju neke kulture. U tom će smislu ovaj rad težiti demistifikaciji, denaturalizaciji ideje o nepristranoj književnopovijesnoj sistematizaciji prikazujući je kao jednu od temeljnih fikcija na kojoj se zasnivaju kako velika priča nacionalnog identiteta tako i velika priča homogene i kontinuirane nacionalne književnosti.

1.1. Povijest književnosti između poetike kulture i poetike politike

Povijest književnosti jedan je od važnijih kulturnih mehanizama čiji "rad" ima dalekosežne posljedice po konstituiranje polja društvene moći. Novohistoristi su, stoga, isticali potrebu usustavljanja i proizvodnje otvorenog književnopovijesnog teksta koji bi razotkrio činjenicu da političke i društvene potrebe oblikuju književni rad i recepciju. Zadatak bi takve povijesti književnosti bio ispitati načine na koje tragovi društvene cirkulacije proizvode iluziju autonomije književnog djela, odnos između književnosti i povijesti, kao i razumijevanje svih vrsta "neestetskih" tekstova kao proizvoda društvenih i političkih formacija. Pri interpretaciji tekstova novohistoristi su posebnu pozornost posvetili odnosu teksta i konteksta; povijesni kontekst u kojem tekstovi nastaju zrcali odnose moći u prošlosti koji imaju implikacije u sadašnjosti. U tom je smislu novi historizam model kritičke interpretacije koji pozornost usmjerava na odnose moći kao najvažniji "kontekst" svih vrsta tekstova. Književni tekstovi su također izrazi moći, tj. prostor u kojem odnosi moći postaju vidljivi. S drugim nefikcionalnim tekstovima oni ravnopravno sudjeluju u konstituiranju značenja kulturalne zbilje. Novohistoristi su, prema Branniganovu mišljenju, preuzeli Lévi-Straussovo shvaćanje kulturalne zbilje kao samoregulirajućeg sustava. Kako u njihovu čitanju ne postoji ništa izvan tog sustava, problem subverzije, odnosno djelotvornog prostora otpora kontroveržno je pitanje. U Branniganovoj interpretaciji novohistorističke argumentacije subverzija nije nemoguća, ali se *uvijek proizvodi u interesu moći*. (...) *Moć treba subverziju, drukčije se ne bi mogla potvrditi niti učiniti se vidljivom*² (Brannigan 1998: 8).

Svrha je novohistorističke analize tekstova, dakle i analize povijesti književnosti, sučeljavanje čitanja tekstova koji su primarni objekti proučavanja s čitanjima svih drugih tekstova zadanog povijesnog razdoblja (bez obzira na to je li riječ o potpuno različitim žanrovima: briše se granica između povijesnog, znanstvenog, narativnog ili 'običnog' diskursa) u pokušaju ispisivanja poetičkih, političkih, kulturoloških ili društvenih sustava prošlosti. Prema Greenblattu novi historizam pokušava ispitati tekstualne tragove prošlosti sa sviješću da nam je ona dostupna tek u obliku složenih označiteljskih sustava ili reprezentacijskih modela. To dakako predstavlja odmak od tradicionalnog historizma u hegelijanskom idealističkom smislu povijesti kao razvojnog totaliteta ili njegove teleologijske evolucije, jer se opovrgava mogućnost bešavnog

utjecajnom praksom u svim aspektima proučavanja znanosti o književnosti u cjelini. (Usp. Veeseer 1989 i Colebrook 1998)

² Prijevodi citata su moji osim onih prevedenih koje preuzimam.

jedinstva događaja i jezika te se upućuje na proturječnosti, mnogobrojne razlike i neprestana pomicanja kao neizbježne sastavnice prikazivanja povijesti. U tom smislu novi historizam i povijest književnosti promatra baš kao i bilo koju drugu povijest: narativnu konstrukciju koja je rezultat dijalektičkog odnosa prošlosti i sadašnjosti. Takva metoda čitanja ne nastoji biti nekakav objektivni komentar proučavana predmeta. Ona ima svijest da je uvijek-već "sadržana" u diskursima koji sudjeluju u konstituiranju vlastita objekta znanja. Novohistoristi, dakle, smatraju da bi ih svevažeci univerzalni, transcendentelni prikazi nužno odveli prema ideologijskim projekcijama utemeljenima na ekskluzivnosti i nepromjenjivosti. Stoga više pozornosti posvećuju umnoženim i proturječnim materijalnim praksama koje poistovjećuju povijesni događaj i književno djelo. Na taj način brišu razliku između teksta i konteksta jer je i kontekst za novohistoriste narativna konstrukcija proizvedena diskurzivnim menadžmentom odnosa moći. Književno djelo, stoga, drže kulturalnom vrijednošću poništavajući njegov autonomni karakter, čime je on otvoren pobijanju i rekonstruiranju. Novohistoristi se tako distanciraju od američke formalističke kritike i njezine prakse *pomnog čitanja*, priklanjajući se radovima Bahtina, Althussera, Whitea, Gadamera, Williamsa, Geertza, Foucaulta i dr.

Već su povjesničari 19. st. preispitali legitimitet povijesnog diskursa kao znanstveno-objektivističkog. Bili su svjesni činjenice da povjesničarska praksa uvijek odražava interese grupe ili možda samo pojedinca u sadašnjosti. Historiografija je, u tom smislu, pripovijedanje o prošlosti s nizom tropa, figura i retoričkih elemenata. Utjecajni filozofi povijesti poput Vica, Schleiernachera i Diltheya povijest su promatrali kao priču. Osvjetlili su tako njezin ekspresivan karakter, a sebi, tj. povjesničarima pripisivali zadaću interpretiranja i kritičkog preispitivanja modela kojima društvo oblikuje povijesne činjenice. Povjesničari i povjesničari književnosti, stoga, prema Branniganu imaju dva zadatka: (...) *moraju istražiti i interpretirati prošlost isključivo pokušajem rekonstruiranja napola raspoloživih odnosa i struktura razotkrivanjem svih mogućih izgubljenih ideologija, sustava vjerovanja i vrijednosti društva u prošlosti. Drugi je da povjesničari prošlosti pristupaju kao stranom teritoriju, kao djelotvorno drukčijoj kulturi i zbog toga moraju biti posebno sumnjičavi dok otkrivaju poznata objašnjenja u nepoznatim znakovima koje proizvode zabilješke i tekstovi iz prošlosti* (Brannigan 1998: 31). Novi se historizam, dakle, uvelike razlikuje od tradicionalnog historizma: prošlost promatra kao složenu i daleku kulturu sa svojim ideološkim aparatima. Ta kultura iziskuje osjetljivu i detaljnu rekonstrukciju pa je, u tom smislu, i zadaća "novih" književnih povjesničara, između ostalog, arheološko istraživanje (Foucault) uvjeta mogućnosti pojavljivanja predmeta istraživanja. Drugim riječima više nije presudan konačan smisao predmeta istraživanja nego njegova uloga u gradnji sustava moći-znanja i utjecaj na oblikovanje subjektivnih položaja u određenom povijesnom razdoblju.

Zahvaljujući antropološkim radovima Geertza prema kojemu su književna teorija i antropologija nužno isprepletene discipline, novohistoristi usvajaju i semiotičku definiciju kulture (usp. Geertz 1998: 11). Prema Geertzu čovjek je bitno određen kulturom i ne može se promatrati izolirano i izvan nje. Antropologe, dakle, zanima zašto se ljudi

oblikuju na određeni način, a novohistoriste kako se određeno razdoblje oblikovalo i zašto se oblikovalo upravo na taj način. Zato novohistoristi od antropologa preuzimaju metodu *gustog opisa* (Geertz): istraživanje detalja značenjskih preinaka svih modaliteta tekstova ne bi li se ocrtao kulturalni, jezični i socijalni kontekst proizvodnje prošlosti. Međutim, dok antropolozi sučeljuju fiziološke i psihološke značajke u okviru kulture, novohistoristi to isto čine u znanstvenim i pseudoznanstvenim diskursima. Usvajanjem antropološkog shvaćanja kulture novohistoristi pod poetikom kulture ne podrazumijevaju samo kreiranje značenja književnim tekstovima, nego i kreiranje značenja različitim drugim praksama, ritualima i događajima. Te prakse, rituali i događaji poput pisanja (književnih, književnopovijesnih) tekstova, ali i izvođenja ceremonija, zabrana, zakona, sankcija, proizvode kulturu, vrijednosti, modele mišljenja i samorazumijevanja. Kultura prestaje biti okvir teksta i postaje sam tekst. Tako Greenblattova koncepcija *gustog opisa* smisao teksta ne traži u intenciji autora ili njegovu psihološkom profilu, nego u samom tekstu kao simbolu i u njegovu učinku u okviru niza sličnih praksi.

Foucaultova promišljanja opće historiografije kao diskursa znatno su utjecala na razvoj novohistorističkog shvaćanja književne povijesti. Prema njemu svi sustavi, pa prema tome i književnopovijesni, predstavljaju diskurse ili skupove metodologijskih postupaka i instrumenata koji neovisno o autoru proizvode određeni smisao i neiscrpivi su izvori za perpetuivno obnavljanje i daljnju proizvodnju novih diskursa. Suvremena bi historiografija tako trebala dokinuti povlastice pojedinačnom diskurzivnom događaju i svjesno odustati od homogenog i usustavljenog poretka diskurzivnih događaja po uzročno-posljedičnom principu te naglasiti važnost uvjeta pojavljivanja tih događaja, njihovu divergentnost, neizoliranost, umreženost, neizvjesnost njihove diskontinuiranosti i međuovisnosti. Bilo koji događaj na razini diskursa za Foucaulta (...) *nikako nije nematerijalan; on proizvodi učinak, on jest učinak, uvijek na razini materijalnosti; on ima svoje mjesto i sačinjen je od relacije, koegzistencije, disperzije, provjere, akumulacije, selekcije materijalnih elemenata* (Foucault 1994: 134). Događaje Foucault promatra kao diskurzivne nizove u čiju proizvodnju uvodi kategoriju neizvjesnosti i diskontinuiteta. Čak i ako su diskurzivni nizovi organizirani na svojevrsan pravilan način, više ih se ne može promatrati kao nužno logične mehanizme. Foucault tvrdi da ti nizovi postoje neovisno o slijedu trenutaka i autoru.

Preselimo li Foucaultovo rasuđivanje iz polja historiografije u ono književne historiografije, interes književnog povjesničara nije više kao do sada usmjeren na razdoblja, kulturni kontinuitet, opise utjecaja, tradiciju, nego na fenomene prijeloma, prekida, rezova, presjeka, granica, točnije na teorijsku eksplikaciju tih rezova i preobražaja kao i na ogoljivanje ideologijske pozadine prošlosti. Povijest književnosti konkretno više ne radi s pojmovima kao što su: duh epohe, interferiranje autorova lika i djela, škole, naraštaji, pokreti, već postavlja ova pitanja: (...) *kako specifikovati različite pojmove koji omogućavaju da se misli diskontinuitet (prag, raskid, prelom, mutacija, preobražaj)? Po kojim kriterijumima izdvojiti jedinice sa kojima imamo posla: šta je jedna nauka? Šta je jedno delo? Šta je jedna teorija? Šta je jedan pojam? Šta je jedan tekst? Kako uvesti različite nivoe na koje se možemo smestiti i od kojih svaki sadrži svoje razdeobe i svoj oblik analize: koji je*

legitimni nivo formalizacije? Koji je nivo interpretacije? (Foucault 1998: 10). Prema Foucaultu takva "nova" (književna) povijest ima nekoliko zadataka: dokument ne pokušava rastumačiti niti teži verificirati njegovu istinitost, odnosno lažnost, već ga raslojava, utvrđuje nizove, izdvaja elemente i opisuje njihove odnose; diskontinuitet konstituira kao osnovni element svoje analize; utvrđuje tip odnosa između nizova, opisuje sustav odnosa koji nizovi tvore, učinke granica, rezova, pronalaženje istih elemenata u različitim nizovima te na taj način konstruira opću povijest; razvija svijest o metodologijskim poteškoćama u utvrđivanju homogenog korpusa dokumenata, kriterija odabira izvora, korištenja odgovarajuće interpretacije, sistematizacije i opisa predmeta proučavanja, definiranja odnosa u okviru nizova, sustava i podsustava.

Foucaultove studije *Nadzor i kazna* i *Povijest seksualnosti* ponajviše su utjecale na Greenblattov rad. U *Renansansnom samo-oblikovanju* (Greenblatt 1980) Greenblatt ispituje društveno oblikovanje sebstva u renesansi na piscima od Morea do Shakespearea s glavnom metodologijskom pretpostavkom da se u šesnaestostoljetnoj Engleskoj identitet i značenje nisu mogli oblikovati autonomno, nego su bili ponajprije proizvodi kulturalnog sustava značenja (subjektivno viđenje sebstva pokoravalo se društveno nametnutom, npr. viđenju religioznih institucija, obitelji, države). Književnost se u okviru takvog kulturalnog sustava čita: (...) *kao manifestacija konkretnog ponašanja određenog autora, kao izraz kodova kojima se ponašanje oblikuje i kao odraz tih kodova* (Greenblatt 1980: 4). Dakle književnost za Greenblatta predstavlja dio sustava znakova koji konstituira kulturu, a zadatak je interpretatora (književnog povjesničara) istražiti (...) *društvenu prisutnost u svijetu književnog teksta i društvenu prisutnost svijeta u književnom tekstu* (Greenblatt 1980: 5).

Utjecaj Greenblattovih istraživanja na razvoj književnopovijesne znanosti razmjernan je Foucaultovu utjecaju na razvoj suvremene historiografije. Njegova čitanja poetike kulture utemeljena su na radikalnom odbijanju tradicionalnog shvaćanja ideje povijesnog kontinuiteta, homogenosti i autentičnosti historiografske naracije. Predmet književnopovijesnog promatranja više nije neproblematično usidren u nekom vremenu i prostoru, nego je, prije svega, plod razmjene različitih jezičnih praksi i institucionalnih mehanizama od politike, ekonomije i prava do svakodnevice. U tom smislu, odnos teksta i konteksta, književnosti i društva nipošto nije jednosmjernan, jednoznačan i zadan, nego je višestruko složen i obilježen cirkuliranjem silnica znanja-moći u određenom povijesnom razdoblju. Zadatak književne povijesti koja bi nastajala na tragu tih spoznaja bila bi složena, multidisciplinarna rekonstrukcija veza i odnosa djela, autora, povijesti i društva. Taj bi istraživački pothvat bio najbliži onome što je Perkins imenovao enciklopedijskim modelom povijesti književnosti³.

³ Usp. studiju *Je li povijest književnosti moguća?* (Perkins 1992) harvardskog profesora engleske i američke književnosti D. Perkinsa, koji sustavno prati rekonstrukcije povijesti književnosti kao discipline od inauguriranja žanra sve do recentnih teorijskih promišljanja: socioloških književnih povijesti, novog historizma, povijesti recepcije, duhovne povijesti i dr. Iako nije formalno povezan s novohistoristima, njegove se postavke u mnogo čemu preklapaju s njihovima. Njegov enciklopedistički model povijesti književnosti podrazumijeva niz nekonzistentnih eseja različitih autora organiziranih u veću cjelinu. Svaki autor piše o onoj

1.2. Tekstualnost povijesti i povijesnost tekstova

Novohistorističko čitanje povijesti književnosti u prvi plan stavlja njezinu tekstualnu narav. S druge pak strane, proučavanje povjesničara poticano je, ali i limitirano vlastitim predmetom znanstvenog interesa. Prema Montroseu to znači ovo: *Ako znanost aktivno stvara i omeđuje vlastiti predmet proučavanja te ako je znanstvenik povijesno pozicioniran spram predmeta proučavanja, to znači da je potraga starije književne povijesti i kritike za značenjima koja su u konačnom i apsolutnom smislu autentična, točna i zaokružena zapravo iluzorna. Zato praksa novohistorističke kritike razvija retoričke strategije što u prvi plan stavljaju konstitutivne činove tekstualnosti, koje su tradicionalni modusi književne povijesti previđali ili odbacivali.*⁴ (Montrose 1989: 23–24) U tom će se smislu ovdje nastojati pokazati kako i Ježićev model povijesti književnosti podržava zahtjeve tradicionalnog historizma u okviru kojeg se traga za nizom totaliteta. Ti su totaliteti zacrtani u *Predgovoru Ježićeve Hrvatske književnosti*⁵: nacionalni identitet, jezik, država – *vjekovne težnje hrvatskog naroda* (Ježić 1993: 6). Pokušat će se, zbog toga također, razotkriti povijesna i ideologijska obilježena mjesta s kojeg autor govori. Rad tako opisuje dijalektički recipročni odnos između povijesnosti Ježićeva teksta i tekstualnosti same povijesti.⁶ Povijesnost tekstova i tekstualnost povijesti novohistoristički su pojmovi koji se temelje na odnosu između diskurzivne i materijalne prakse. Kad je riječ o povijesti književnosti, taj se odnos uspostavlja između samog teksta/diskurzivne prakse i *cirkulacijom*⁷ *društvene energije* (Greenblatt: 1988: 6). U tom se polju suprotstavljaju mnogobrojne kulturalne sfere, sustavi prikazivanja, obrasci mišljenja, društvene forme, ali i prakse čitanja i pisanja. To znači da se i u povijesti književnosti kao

temi za koju se specijalizirao ili više autora odabire isti problem, što bi značilo da je model potpuno otvoren i da nema unaprijed zadanu strukturu. Radovi, također mogu miješati biografiju, bibliografiju, recepciju djela, socijalnu povijest, itd. Ta sloboda modela pridonosi reflektiranju heterogenosti i kontingentnosti povijesti, na taj se način razbija uvriježena priča o kontinuitetu, jer ovaj tip povijesti (...) odbija ulogu "autoritativne proklamacije" i "čini različitost, kompleksnost i proturječje svojim strukturnim načelom." *Stoga se u njoj promišljeno izbjegava bilo kakva "predodžba kontinuiteta", "jedinstvena, objedinjena priča" ili "cjelovita pripovijest".* (Biti 1997: 299)

⁴ Prijevod citata preuzet (Šporer 2007: 67).

⁵ Drugo izdanje iz 1993. načinjeno je prema prvom izdanju iz 1944. (Naklada A. Velzek).

⁶ Sintagma povijesnost tekstova, piše Montrose, podrazumijeva (...) *kulturnu specifičnost, društvenu ukotvljenost svih načina pisanja – ne samo tekstova koje kritičari i znanstvenici proučavaju nego i onih tekstova u kojima ih proučavamo. Tekstualnost povijesti znači, kao prvo, da ne možemo imati pristupa cjelovitoj i autentičnoj prošlosti, proživljenoj materijalnoj egzistenciji, neposredovanoj očuvanim tekstualnim tragovima određenoga društva – tragovima čije očuvanje ne možemo držati naprosto slučajnim, nego valja pretpostaviti da su barem djelomice ishod složenih i suptilnih društvenih procesa čuvanja i brisanja; i drugo, ne treba smetnuti s uma da su isti ti tekstualni tragovi predmetom novih tekstualnih posredovanja, pa shvaćeni kao "dokumenti" tvore osnovu na kojoj povjesničari temelje vlastite tekstove, koji se nazivaju "povijesti". Kao što nas je Hayden White dojmljivo podsjetio, takve tekstualne povijesti u svojim narativnim i retoričkim oblicima neizostavno – premda nikad u potpunosti – konstituiraju "Povijest" kojoj omogućuju pristup.* (Montrose 1989: 20) Prijevod citata preuzet (Šporer 2007: 60).

⁷ Cirkulacija je jedan od važnijih Greenblattovih pojmova. U eseju *Prema poetici kulture* (Greenblatt: 1990) napominje da ga rabi pod utjecajem Derridaovih radova. Odbijajući se u interpretaciji bilo kojeg teksta ograničiti na samo poetičko ili političko, Greenblatt ističe nemogućnost čvrstog razgraničavanja književnosti i društva u renesansi podcrtavajući njihov vrlo živi dijalog, razmjenu – cirkulaciju.

identifikacijskoj interpretaciji čitaju višestruke uvjetovanosti, npr. povjesničarevim nacionalnim identitetom, religioznim ili klasnim podrijetlom, političkim tendencijama, itd. Prema novohistoristima, svaka je povijest determinirana određenim povijesnim konsenzusima koji nužno sputavaju pripovjedni subjekt. Njih u prvom redu zanima rekonstruiranje uvjeta koji su proizveli specifična značenjska uokviravanja književno-povijesne naracije.⁸ U vezi s tim je i Ježićeva povijest hrvatske književnosti obilježena retoričkim uzusima teksta, društvenim, kulturnim i političkim kontekstom njezina nastanka kao i samom psihoemotivnom strukturom autora. Neka zato kao polazište posluži analiza uloge fikcije u oblikovanju književnopovijesne naracije.⁹

2. Povijest književnosti između znanosti i fikcije

Kad prikazuje putanju *natpersonalnog entiteta* (Perkins), Ježić često u književno-historiografski diskurs umeće fiktionalne elemente izravno se služeći stilskim figurama i poetizacijskim efektima. Prema De Certeauu: *Zapadna se historiografija bori protiv fikcije. Ova bratoubilačka bitka između povijesti i pripovijedanja jako je stara. Kao u staroj obiteljskoj svađi pozicije i stavovi su često čvrsto određeni. U svojoj bitci protiv genealoškog pripovijedanja, mitova i legenda kolektivnog pamćenja i vijuganja usmene tradicije, historiografija je postavila određenu distancu između sebe i uobičajenih tvrdnji i vjerovanja; ona si pronalazi mjesto u toj razlici koja joj osigurava vjerodostojnost učenosti jer je odvaja od običnog diskursa. (...) Ona ne izriče istinu; nikad povjesničar nije pretendirao na istinu! Bolje je reći da svojom aparaturom za kritičko iščitavanje dokumenata znanstvenik briše greške iz priča o prošlosti. Teritorij koji on zahvaća stečen je dijagnosticiranjem pogrešnog* (Certeau 2000: 200). Koliko god Ježić svojim historiografskim diskursom težio istini, on se, prema De Certeauu, ne može distancirati od *genealoškog pripovijedanja, mitova i legenda kolektivnog pamćenja i vijuganja usmene tradicije*.

U drugom poglavlju, *Stvaranje nezavisne hrvatske države u srednjem vijeku*, autor izravno podliježe mitizaciji. Upotrebljavajući u opisu političku terminologiju moderne teorije države, operativnim pojmovima kao što su *sredovječna hrvatska država, Hrvatska, nezavisna država* sugerira se da je u srednjem vijeku Hrvatska uspostavljena kao državna jedinica. Termini su u tom smislu neadekvatni jer *sadašnji naziv "Hrvatska" datira iz XVIII. st.* (Antoljak 1994: 52). Ondašnja "Hrvatska" nije bila političko-pravna međunarodno priznata upravna organizacija s punim ili ograničenim suverenitetom te različitim oblici-

⁸ Zbog svoje usmjerenosti na dekonstrukcijsku tehniku marljivih tekstualnih raščlambi novi historizam je s pravom kritiziran jer je retoričku analizu transformirao u (...) *sredstvo vlastite ideologijske kritike, i to podjedanako tekstova i njihova čitanja*. (Biti 2000: 53)

⁹ Radovi hrvatskog amerikanista Grgasa *Ispisivanje prostora* (Zagreb 2000), *For a (re)assertion of spatiality in literary studies* (vidi Literaturu) o problemu prostornosti u književnoj fikciji i oni francuskog teoretičara De Certeaua i *The Writing of History i Heterologies* (Certeau 1988 i 2000) o borbi historiografskog diskursa s fikcijom iako nisu u izravnoj vezi s novohistorističkom praksom, gotovo u cijelosti korespondiraju s njezinim teorijskim postavkama. Ovdje su korišteni engleski prijevodi de Certeauove knjige *L'écriture de l'histoire* (1975.) i zbirke eseja od kojih su neki prethodno objavljeni: 1. poglavlje u originalu kao *Histoire et psychanalyse* u *La nouvelle histoire* (1978), i 8. poglavlje u originalu kao *La bauté du mort* u *La culture au pluriel* (1980).

ma vladavine i uređenja. Iako se o teoriji države u današnjem smislu može govoriti tek u 18 st., autor književnohistoriografskim aparatom – referiranjem na diplomatske spomenike, papinske isprave i sl. – pokušava savladati otpor građe, objediniti povijesne prostore i stvoriti mit o homogenom teritoriju koji je prema De Certeauu neizbježno izgrađen *dijagnosticiranjem pogrešnog*. U skladu s De Certeauovim teorijskim eksplikacijama, današnji se historiografski diskurs ovjerava kao znanstveni govorenjem u ime “realnog”, upućivanjem na greške u prošlosti, čime se želi stvoriti distanca prema fikcionalnom.

Primjena pojmovnog aparata za opis moderne države na opis srednjovjekovnog razdoblja u kojem država još nije ni u “povojima” naknadna je izgradnja sustava suodnosa između najčešće nesumjerljivih prostornih jedinica. Ježić tako nastoji konfliktno polje diskurzivnih modaliteta (književnih, pravnih, povijesnih i najšire kulturnih tekstova) homogenizirati ne bi li ostvario konzistentnu priču o jedinstvenome nacionalnom biću i državi prije njihova realnog nastanka. Suvremena historiografska svijest iz mjesta općeg znanja mitizira/fikcionalizira prošlost za vlastite potrebe.

Ambicija historiografskog diskursa da govori u ime stvarnosti, da se za razliku od fikcionalnog diskursa legitimira kao objektivno i jednoznačno prikazivanje, polučuje njezin autoritativni, dogmatski značaj. Fikcionalni diskurs bez obzira na modalitet svoga pojavljivanja ne pretendira na to da svoje prikazivanje “proda” pod opisivanje i obavještavanje o “realnom”; zato je on u temelju suprotstavljen historiografskom diskursu. De Certeau smatra da ambicija historiografskog diskursa u prikazivanju “realnog” iz tih razloga *sadrži tragove primitivnoga* (mitskog, op. a.) *globalnog predstavljanja svijeta* (Certeau 2000: 202-203). Prema njemu (...) *“realno” koje proizvodi historiografija je također ortodokсна legenda institucionalne povijesti; (...) s obzirom na odnos diskursa prema onome što ga proizvodi, to jest, odnos s profesionalnom institucijom i znanstvenom metodologijom, historiografija se može sagledati kao nekakva mješavina znanosti i fikcije ili kao područje znanja u kojem pitanja vremena i gramatičkog vremena ponovno zadobivaju središnju važnost* (Certeau 2000: 203).

U hrvatskoj se književnopovijesnoj praksi uglavnom ne razotkrivaju koncepcije i mehanizmi vlastite izrade. Iz Ježićeva se *Predgovora* tek djelomično može iščitati njegova koncepcija, no ne i mehanizam i zakonitosti njezine izvedbe.¹⁰ Povjesničarev rad, pa stoga i Ježićev, ima određenu ulogu u akademskoj zajednici, ali i u društvu u cjelini. Uloga Ježićeve povijesti književnosti npr. može biti usustavljivanje građe (periodizacije se percipiraju kao figure koje jamče objektivno prikazivanje “realnog”), prikupljanje bio-

¹⁰ Bilo bi zanimljivo, u okviru drukčije grupe problema istražiti kako Ježić prešućuje materijalne okolnosti nastanka njegove književne povijesti (donesen je iscrpan popis literature odnosno tek onaj segment koji se odnosi na izvore) i njezinu nužnu ukotvljenost u socioekonomske strukture. Ilustriramo li to ponovno De Certeauovim riječima: *Na primjer, je li doktorska disertacija – la thèse – specificirana odnosom prema šefu – le patron – o kojem ovisi promocija (doktoranta), ili financijskim imperativima kojima se i šef mora pokoravati ili pritiscima koje vrši struka pri odabiru tema za istraživanje i metoda koje će se upotrijebiti. Beskorisno je insistirati. Još jednom se mora insistirati na tome da se ove determinante ne tiču točno znanstvenih imperativa niti one proizlaze iz personalne ideologije. Te se determinante tiču utega sadašnje povijesne realnosti diskursa koji premlađo govori o ovoj prisutnosti dok veselo pretendira prikazati “stvarno”.* (De Certeau 2000: 204-205).

bibliografskih podataka, detektiranje izvora i utjecaja, uspoređivanje tekstova, itd. U društvu u najširem smislu njezin zadatak može biti promicanje nacionalne svijesti, "istine" o kontinuiranom napretku narodne povijesti i jedinstvenog jezika. Sve te uloge nameću određene opće vrijednosti i simbolička značenja koji iznjedruju različite pragmatičke učinke poput: povlašćivanja i isključivanja određenih tema/autora (Ježić npr. privilegira temu hrvatskoga narodnog preporoda), nekritičkog preuzimanja uspostavljenih klasifikacija ili periodizacija koje podupiru mit o kontinuitetu i totalitetu razvoja hrvatske književnosti kao legitimiranju nacionalnog identiteta i sl. Takva historiografska naracija promovira određene modele i prakse dok druge devalvira namećući obrasce ponašanja, a prema De Certeauu u konačnici i raspiruje nacionalizam u ime znanosti. Povijest književnosti je u tom smislu performativna jer utječe na čitatelja koji ne dovodi u sumnju njezinu znanstvenost, objektivnost i istinitost. Književnopovijesni diskurs etabliraju institucionalne strukture koje omogućuju manipuliranje i nadzor nad čitateljem. Njezina ovisnost o kulturnom okruženju, o predrasudama i očekivanjima koji u njemu "cvatu", također oblikuje historiografski diskurs.

Čimbenike koji utječu na oblikovanje historiografskog diskursa De Certeau naziva *elementima matematičke analize društva*. Na prvo mjesto stavlja povijesne okolnosti u kojima se analiza vrši (sociopolitički kontekst), a na drugo tehničku redukciju koja je uvijek unaprijed upisana u svaku analitičku metodologiju. Na trećem su stvarne posljedice koje ona polučuje na polju historiografije u ideologijskom i društvenom smislu.

Isходиšte fikcionalizacije, smatra De Certeau, tiče se ponajprije mjesta i vremena u kojem se historiografski diskurs realizira. Dok povjesničar pokušava artikulirati prošlost, ambivalentnosti u njegovu diskursu proizvedene su mjestom, npr. autorovim socioekonomskim statusom, ali i vremenom, osobito interesima ondašnje politike. Problem "pripovjednog subjekta" povijesti uzdrmao je načela tradicionalne historiografije. De Certeau naglašava njegovu važnost ističući da je i on oblikovan u odnosu prema Drugome koji se mora promatrati kao odgovor taloženja vlastitih raznorodnih vremenskih uvjeta.

Primijene li se ova De Certeauova promišljanja na Ježićev književnopovijesni diskurs, primjećuje se da je i njegova *Hrvatska književnost* podložna fikcionalizaciji s obzirom na mjesto i vrijeme nastanka. Status autora unutar akademskih institucija ni u kojem slučaju nije nevažan jer one književnopovijesnom diskursu osiguravaju kredibilitet, ovjeravaju njegovo vjerodostojno prikazivanje "realnog". U tom je smislu osnažen i Ježićev rad na povijesti hrvatske književnosti. Tri godine prije objavljivanja, 1941., postao je nadstojnikom Odsjeka za književnost i umjetnost Ministarstva narodne prosvjete, 1943. imenovan je redovitim profesorom Visoke pedagoške škole u Splitu i netom poslije redovitim profesorom za francusku književnost FF-a u Zagrebu.

U Ježićevu književnopovijesnu naraciju ucijepljena je i njegova romanistička i kroatistička naobrazba koju je stekao za vrijeme studija u Beču te metodologija eksplicirana u autorovoj *Francuskoj književnosti do kraja klasičnog doba* (1928.). One su neizravno Ježića usmjerile prema Lansonovim teorijskim promišljanjima o metodologiji

povijesti književnosti. Ježić eksplicite u *Predgovoru* navodi (...) *da će tok književnog razvoja biti razumljiviji ako se prikaže u okviru povijesti hrvatskog naroda* (Ježić 1994: 5). To Ježićevo shvaćanje srodno je Lansonovu definiranju povijesti književnosti (usp. Lanson 1996: 633-651) kao dijelu povijesti civilizacije. Povijest književnosti je za francuskog povjesničara (...) *jedan vid nacionalnog života: u svom dugom i bogatom razvoju ona je zabilježila svaki pokret ideja i osjećanja, koji se ispoljavao i u političkim i socijalnim činjenicama ili u institucijama, ali sem toga, i čitav onaj unutrašnji tajni život patnji i snova koji se nije mogao realizovati u stvarnom svijetu. Naša najviša dužnost je da one koje čitaju naučimo da u jednoj Montaigneovoj stranici, u jednom Corneilleovom komadu, čak u jednom Voltaireovom sonetu raspoznaju trenutke ljudske kulture, evropske ili francuske. Kao svaka istorija, istorija književnosti nastoji da dođe do opštih stvari, da odvoji reprezentativne i da pokaže povezanost opštih i reprezentativnih* (Lanson 1996: 634). Poput Lansona Ježić je nastojao prikazati *opći književni život i razvoj* te njihovu povezanost u svim hrvatskim pokrajinama i razdobljima. Oba su povjesničara književnopovijesnom diskursu dodijelila ulogu kristaliziranja nacionalne svijesti. Ta se funkcija ostvaruje sintezom reprezentativnih autora i djela, njihovom usporedbom, klasifikacijom po žanrovima, pokretima i školama, te uspostavljanjem odnosa između književne i općepovijesne evolucije. Uvrštavanje reprezentativnih pisaca i književnih djela i u Ježićevu i u Lansonovu slučaju rezultiralo je koncepcijom povijesti književnosti čije je osnovno organizacijsko načelo prikaz kontinuiranog sveopćeg razvoja književnosti u kontekstu nacionalne povijesti. Taj koncept homogenizacije književne evolucije prema De Certeauu nužno vodi determiniranosti vlastitog predmeta proučavanja, ali i refiguriranju povijesti, odnosno njezinu fikcionaliziranju.

Ježićeva povijest književnosti uz De Certeauov problem mjesta s kojeg se govori otvara i problem vremena svoga nastanka. Imajući u vidu vrijeme njezina tiskanja – II. svjetski rat – recentna je kritika njegovoj povijesti pripisala izrazitu objektivnost (B. Petrač 1997) i nepersonalni karakter (S. P. Novak 1993), deontologiju (A. Jembrih 1997), kao i političku korektnost i neoportunitet (D. Jelčić 1994). U više je navrata isticala (D. Jelčić 1994; M. Ježić 1994) da Ježićeva povijest književnosti nije zrcalila poredak NDH i da je podjednako zahvatila pisce koji su pripadali dvjema sukobljenim ideologijama u vrijeme njezina objavljivanja. Međutim, autorova povijest književnosti ipak odražava određene vremenske uvjete u kojima je realizirana. Prije svega obradila je geografski prostor koji je teritorijalno obuhvaćala NDH (Bosnu i Hercegovinu i Srijem).

Apsolutna nemogućnost historiografije da prikaže prošlost još je jedan vid fikcionalizacije književnopovijesnog diskursa o kojem progovara De Certeau.¹¹ Vlasti-

¹¹ Drugi vid fikcionaliziranja historiografije prema de Certeauu odnosi se na tehnologizaciju i kompjutorizaciju društva koja nije mimoišla nijednu znanost. Fikcionaliziranje historiografskog diskursa lijepljenjem simulakruma omogućuje upravo kompjutorska tehnologija mogućnostima jednostavnog prekrajanja, kompiliranja, reduciranja, prebrojavanja (koja su najčešće u službi ovjeravanja objektivnosti napisanog), umnožavanja. Historiografija kompjutor upotrebljava kao medij kojim osigurava vlastitu istinitost, korektnost i nefikcionalnost. Iako se ovaj model fikcionalizacije ne može primijeniti na Ježićevu povijest, ipak hrvatska historiografska sadašnjost nužno će podlijeđati kompjutorskoj tehnologiji u izradi statistika, kolažiranja i sl.

tom naracijom zasićenom retoričkim figurama autor prošlost neizbježno pretvara u znanstveni mit koji se, pod krinkom etičkog projekta, mora poštovati, uvažavati i prihvaćati. Ježićevoj naraciji baš kao i bilo kojoj drugoj izmiče “realno” i ona se transformira u “priču o njemu”. Međutim, njezina društvena i kulturalno-simbolička uloga zajamčena joj je već navedenim načinima ovjerovljavanja znanstvenog diskursa. To u konačnici potvrđuje i kritika: *Ono što ostaje trajno, ono na što se ljudi pozivaju, to nisu samo događaji i dokumenti, nego je to svijest o shvaćanju koliko nas povijest izgrađuje, o tome kako nas drži na okupu kao narod. Slavko Ježić je to veoma dobro shvatio i u tom smislu priredio i izdao tri temeljne knjige, na kojima počiva jedan dio poznavanja i spoznavanja povijesnoga puta hrvatskoga naroda koji je u hrvatskom narodnom preporodu, sredinom XIX. stoljeća, došao do pune spoznaje o svome identitetu i putu u budućnost* (Bratulić 1997: 14).

3. Zaključak

Teorijska elaboracija – metodologije kritičke prakse novog historizma/poetike kulture odnosno njezinih izvorišta u antropologiji i marksističkoj kritici te isprepletanja s drugim praksama poput kulturalnog materijalizma – u ovom radu u funkciji je oslikavanja važnosti i nezaobilaznosti kulturalnog i etičko-političkog obrata u okviru suvremene književne i kulturne teorije. On nije mimoišao ni književnu historiografiju, tako da danas možemo bez oklijevanja ustvrditi da metodologijske koncepcije povijesti književnosti nipošto nisu nedužne kada je riječ o isprepletanju književnoznanstvenog diskursa s institucijama, politikama, svjetonazorima i predrasudama. Na primjeru *Hrvatske književnosti* Slavka Ježića preispitali smo prije svega upletanje fikcionalnog u književnopovijesnu naraciju, ne bi li se time pokazao objektivizam znanstvenog diskursa, a istražili smo i prirodu kooptiranja tog modela povijesti književnosti s centrima moći iz kojih proizlazi, govori ili kojima se priklanja.

Literatura

- Antoljak, Stjepan, *Pregled hrvatske povijesti*, Orbis – Laus, Split, ²1994.
- Biti, Vladimir, “Povijest književnosti”, u: *Pojmovnik suvremene književne teorije*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997., str. 293–301.
- Brannigan, John, *New Historicism and Cultural Materialism*, St. Martin’s press, New York, 1998.
- Bratulić, Josip, “Slavko Ježić o hrvatskom narodnom preporodu”, u: *Zbornik o Slavku Ježiću*, Hrvatski studiji – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Filozofski fakultet u Zadru – Hrvatsko filološko društvo Zadar – Hrvatsko filološko društvo Zagreb – Zavod za povijest hrvatske književnosti HAZU, Zagreb, 1997., str. 9–15.
- Certeau, de Michel, *The writing of history*, Columbia University Press, New York, 1988.
- Certeau, de Michel, “History: Science and Fiction”, u: *Heterologies Discourse on the Other*, University of Minnesota Press, Minneapolis – London, 2000., str. 199–221.

- Colebrook, Claire, *New Literary Histories. New historicism and contemporary criticism*, Manchester University Press, Manchester – New York, 1998.
- Foucault, Michel, *Znanje i moć*, Nakladni zavod Globus – Filozofski fakultet u Zagrebu, Humanističke i društvene znanosti – Zavod za filozofiju, Zagreb, 1994.
- Foucault, Michel, *Arheologija znanja*, Plato – Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Beograd – Novi Sad, 1998.
- Geertz, Clifford, *Tumačenje kultura* (1), Biblioteka XX vek, 100/1, Beograd, 1998.
- Greenblatt, Stephen, *Renaissance self-fashioning: From More to Shakespeare*, The University of Chicago Press, Chicago – London, 1980.
- Greenblatt, Stephen, *Shakespearean Negotiations: The Circulation of Social Energy in Renaissance England*, University of California Press, Berkeley – Los Angeles, 1988.
- Greenblatt, Stephen J., *Learning to curse*, Routledge, New York – London, 1990.
- Grgas, Stipe, “For a (re)assertion of spatiality in literary studies” (neobjavljeno izlaganje naknadno objavljeno na CD-u): “Horizon of Space and Territoriality in the Prose Narratives of Antun Šoljan”, u: *Memory, History and Critique: European Identity at the Millennium /CDROM/*, University for Humanist Studies, Utrecht, 1998.
- Jelčić, Dubravko, “Portret Slavka Ježića”, u: Ježić, Slavko, *Hrvatska književnost*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1994., str. 405–411.
- Jembrih, Alojz, “Referencijalna zastupljenost Ježićevih djela u povijestima hrvatske književnosti”, u: *Zbornik o Slavku Ježiću*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Filozofski fakultet u Zadru – Hrvatsko filološko društvo, Zadar – Hrvatsko filološko društvo, Zagreb – Zavod za povijest hrvatske književnosti HAZU, Zagreb, 1997., str. 191–196.
- Ježić, Mislav, “Napomena uz drugo izdanje ‘Hrvatske književnosti’ Slavka Ježića”, u: Ježić, Slavko, *Hrvatska književnost*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1994., str. 421–424.
- Ježić, Slavko, *Hrvatska književnost od početka do danas*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1993.
- Lanson, Gustave, “Metoda istorije književnosti”, u: *Putevi*, 12, 1996., br. 6, str. 633–651.
- Montrose, Louis A., “Professing the Renaissance: The Poetics of Culture”, u: *The New Historicism*, Routledge, New York – London, 1989., str. 15–36.
- Novak, Slobodan Prosperov, “Slavko Ježić ili povijest jedne odsutnosti”, u: Slavko Ježić, *Hrvatska književnost*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1993., str. 413–419.
- Perkins, David, *Is literary history possible?*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore – London, 1993.
- Petrač, Božidar, “Hrvatska književnost između dva rata u S. Ježića (u odnosu na povjesnike hrvatske književnosti poslije S. Ježića)”, u: *Zbornik o Slavku Ježiću*,

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu – Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Filozofski fakultet u Zadru – Hrvatsko filološko društvo, Zadar – Hrvatsko filološko društvo, Zagreb – Zavod za povijest hrvatske književnosti HAZU, Zagreb, 1997., str. 69–78.

Šporer, David (ur.), *Poetika renesansne kulture: novi historizam*, Disput, Zagreb, 2007.

Veeser, H. A. (ur.), *The New Historicism*, Routledge, New York – London, 1989.

SUMMARY

Ivana Žužul

THE ILLUSIONS OF LITERARY-HISTORICAL HI-STORY

The paper attempts to demystify and denaturalize the idea of impartial literary-historical systematization by problematizing it as one of the essential fictions, on which both the great story of national identity as well as the great story of homogeneous and continuous national literature are based on. For that purpose, Ježić's model of literary history is being analysed from the point of view of New Historicism, which discloses the impossibility of achieving the ideal of objectivity in the historiographic genre. The paper emphasizes the fact that there is no such thing as innocent reading and that hidden behind every interpretation there are interest *tactful goals of describing the field* (Certeau). By their fictional narrative strategies literary histories are, on the one hand, related to artistic texts, and on the other, as well as other discourse practices, they take up a certain place in the field of cultural values. The analysis shows that it is also the case with Ježić's *Croatian literature*: its subject is, among other things, shaped by socially acceptable values, while its "objective" historiographic survey necessarily slides away into subjectivistic fictionalization.

Key words: *literary history; new historicism/the poetics of culture; the poetics of politics; the historicity of texts; the textuality of history; narrative and fictional elements; values, prejudices and ideological imperatives of historian*